

время, кафедра, факультет, институт.

Annotation

Investigated the ideological and educational work of lectures history faculty at the Kiev state pedagogical institute named after O.M. Gorky in the postwar period, when the country was carried out massive ideological control over the Soviet sphere of education and science.

Keywords: ideological and educational work, education, postwar period, department, faculty, institution.

Глушук В. М.

(Київ)

БОЙОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

XVI – XVIII СТ.

В статі розглядаються бойові традиції українського козацтва та їх вплив на формування боєдатного війська.

Ключові слова: бойові традиції, українське козацтво, народ, бойові дії, навчання, виховання, побут, тактика, стратегія, активність, наполегливість, рішучість, військова дисципліна.

В історії українського народу особлива роль належить козацтву, як унікальному феномену, що представляє собою особливу увагу у контексті дослідження національно історичних, військових та бойових традицій.

У XVI – XVIII ст. в історії України настала нова доба – період козаччини. Козацтво – яскравий випадок у всій світовій історії. Народ, який, не маючи своєї державності, створив регулярні збройні сили, що є неодмінною ознакою державності [1].

Епоха козацтва створила багатогранну, глибоку духовність. Притаманні козакам палкий патріотизм та безмежна хоробрість, стали могутнім стимулом до державотворчого, вільного і незалежного життя [2, с. 9].

Слово «козак» турецького походження, означає: людина відважна, вольна, юнак, воїтник, і згадується на Україні ця назва вперше в 1492 р. До другої половини XVI ст. козаками називали тих людей, які ходили в степи на влови і битися з татарами [3, с. 171]. Також, існує думка, що назва козаків, яка пишеться як *cosachi*, *cossakki*, *cosaki*, *cosssaki*, походить від турецького «казак» й означає в турків «розбійник» [4, с. 44].

Дослідженням феномену українського козацтва XVI – XVIII ст. займалась значна

кількість науковців-істориків, педагогів, військовиків, серед яких: В.Й. Борисенко, Гуржій О., Корнієнко В., *Завадський В.І., Цьось А.В., Бичук О.І., Пономаренко Л.І., Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Мицик Ю.А., Плохій С.М., Стороженко І.С., Радченко О.Б., Репан О.А., Сергійчук В.І., Яворницький Д. І.* та ін.

Водночас, фактично відсутні роботи, які безпосередньо присвячені дослідженню бойових традицій українського козацтва, що і обумовило автора працювати саме над цим питанням і в цьому напрямку.

Актуальність теми зумовлена перехідним періодом та реформуванням Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями військової служби за контрактом, де фундаментальною основою має бути – відродження та застосування прогресивних, значущих та необхідних для нашого часу елементів бойових традицій українського козацтва.

Автор поставив за мету визначити характерні бойові традиції українського козацтва та їх вплив на формування боєздатного війська, бойові здобутки та заслуги якого передавалися з покоління в покоління, являлися яскравим прикладом для сучасного і майбутнього покоління.

Завданням даного дослідження став аналіз бойових традицій українського козацтва, який дозволяє констатувати належність до них традицій, що пов'язані із участю козаків у бойових діях (ведення бойових дій), елементами бойового вишколу і виховання козаків, їх морального загартування, особливостей їх побуту та взаємин.

Бойові традиції українського козацтва сформувалися та передавалися з покоління в покоління на основі навичок, знань та високій військовій майстерності.

Однією з важливих традицій, пов'язаних з веденням козаками бойових дій, були традиції військової майстерності та високої пильності.

Так, про козаків як неперевершених майстрів військової справи писав католицький священик А. Віміна, який побував на Україні в 1650 р.: «Мені траплялось бачити, як вони кулею гасили свічку, відсікаючи нагар так, наче це зроблено за допомогою щипців» [5, с. 107]. На полі бою козаки вели з високою майстерністю організовану стрільбу з рушниць, створювали неприступні для ворога табори, споруди з дерева і землі, каміння, глини, рити окопи та ін. Знання і вміння будувати оборонні споруди з землі і возів, будувати човни, вести бойові дії на воді козаки здобували під час підготовки й здійснення походів.

Польський вчений Ш. Старовольський у своїй книзі «Полонія», виданій у Кельні (Німеччина) в 1632 р., наголошував, що у своїх таборах вони мають дисципліну

стародавніх римлян, а воєнною доблестю та обізнаністю у військових справах вони не поступаються жодній нації в світі [6].

Значне місце у розвитку традицій ведення бойових дій займала традиція прагнення козаків до перемоги в будь-яких умовах обстановки.

На початку XVII ст. у Європі панувала лінійна тактика. Її суть полягала у рівномірному розподілу сил по фронту, побудова їх для бою у 2-3 лінії (по 4-8 шеренг в кожній при дистанції між лініями 50-200 кроків) та в прагненні вести бій переважно вогнем [7].

Суттєвим моментом тактики запорожців досліджуваного періоду, виявилось поєднання вогню мушкетів з дією холодної зброї. Під час бою, українські козаки зближувалися з противником на дійсний постріл (300-350 кроків), поражали його влучним і інтенсивним вогнем, і переходили до рішучої атаки холодною зброєю.

Козацька військова тактика та стратегія включала в себе традиційну систему оригінальних бойових порядків, де козацька піхота шикувалась у три шеренги. Стрільяла лише перша шеренга, друга після кожного пострілу подавала їй (виконавши підготовчі операції) заряджені третьою шеренгою рушниці. Завдяки такій системі козаки досягали великої щільності та безперервності рушничного вогню [8, с. 93].

Одним із елементів у веденні бойових дій була – козацька стратегія, яка мала яскраво виражений, активний, наступальний характер. Козаки добивались перемоги переважно в польових битвах, а велику майстерність вони проявляли під час облоги та штурму фортець [8, с. 98].

В основі козацької військової тактики та стратегії лежали універсальна бойова підготовка, маневреність, мобільність та динамічність. Раптові напади, засідки, нічні рейди були головними рисами запорозької тактики. Вдень козаки відволікали ворога малими боями, щоб уночі атакувати його, зненацька заскочивши в п'яті [8, с. 97].

Особливістю козацької військової тактики та стратегії вважалося – будівництво земляних укріплень та спорудження валів, ровів, засік, шанців, редут, таборів. Козаки володіли досконало військовою майстерністю в області фортифікації, тактиці наступального і оборонного боїв, мали кінноту і артилерію, свою флотилію з легких човнів-чайок, приладнаних для морських походів, виготовляли зброю, порох та ін. Запорізьке військо поділялося на піхоту, кінноту та артилерію, але неперевершену славу козаки здобули як піхотинці [6].

Особливістю традицій ведення бойових дій були традиції героїзму, сміливості і хоробрості.

Битва під Берестечком яскраво продемонструвала та охарактеризувала козаків, як хоробрих та нездоланих воїнів, мужніх і твердих у своїй перемозі, переконаннях. Це же раз стає яскравим доказом розвитку таких бойових традицій козацтва, як: самовідданість і самопожертвування в бою заради досягнення перемоги; зневага до боягузів і зрадників, надання переваги гідної смерті полону. Коли польська піхота атакувала козаків, вони продовжували хоробро битися, вважаючи краще загинути, ніж здатися ворогові. Їм пропонували помилування, грошові винагороди, але козаки з презирством відкинули такі умови, висипали із своїх гаманців гроші в болото, демонструючи тим, що понад усе цінують волю [8, с. 69].

Таким чином, козацькі бойові традиції, які зароджувалися в ході ведення бойових дій ґрунтувалися на відчайдушній хоробрості, сміливості та кмітливості українських козаків. Вирішальну роль у поведінці козаків відіграла і особлива філософія оцінки життя і смерті, яку вони висловлювали однією фразою: «Смерті не треба боятися, бо від неї все рівно не вбережешся» [6].

Бойові традиції українського козацтва бойового вишколу і виховання козаків, їх морального загартування тісно пов'язані.

Говорячи про традиції бойового вишколу і виховання козаків, їх морального загартування, слід зазначити традицію застосування у середовищі козаків специфічних методів, форм і засобів, впливу на морально-психологічний стан і фізичний розвиток майбутнього козака-воїна. Це все досягалося завдяки високому рівню військової підготовленості козаків, їх морально-психологічних і бойових якостей, фізичного загартування та витривалості.

Так, козацька молодь систематично розвивала свої природні задатки, сили, пізнавала свої фізичні можливості, вдосконалювала тіло й душу в іграх, танцях, піснях, хороводах, різних видах змагань і боротьби, поповнюючи скриньку бойових традицій. Оволодівали мистецтвом фехтування на шаблях, верхової їзди, стрільби. Провідне місце відводилося також плаванню та керуванню човнами.

З метою якісної підготовки молоді в системі традицій бойового вишколу і виховання козаків широко використовувалися традиції фізичного та психофізичного загартування підростаючих поколінь, їх підготовки до козацького життя запроваджувався інститут джур.

У кожного статечного запорожця був джура. Слово «джура» або «чура» по етимологічному значенню означає полонений; із таким значенням воно вживалося в арабів; в середньоазіатських сарматів «джура» означає невільник, раб. Вони не були

просто слуги при кошовому та інших старшинах, займалися чисткою старшинам зброю, їздили разом з ними в походи, вчилися у них військової майстерності. А тих, хто до військової справи не підходив, відсилали з Січі [7, с. 22].

Джурами на Січі називали хлопців-підлітків, що були помічниками і зброєносцями в досвідчених запорозьких козаків і старшин, проходячи при них школу військового мистецтва й фізичного, духовного загартування, переймаючи їхній бойовий досвід, які обов'язково навчалися в січовій школі [8, с. 172].

С. Сірополко, що досліджував систему виховання у Січовій школі, писав: «...Молодиків у школі і поза школою вчили: Богу добре молитися, на коні репяхом сидіти, шаблею рубати й відбиватися, з рушниць гострозоро стріляти й списом добре колоти [9, с. 56].

Значущою стороною традицій бойового вишколу і виховання козаків являлися традиційні різноманітні змагання козаків і молоді на конях(скачки, перегони та ін.)

За словами Павла Апельського, в Україні люди від дитини вчать їздити верхи, стріляти з рушниць і луків та бути відважними. Коли юнак досягав повноліття «...батько садовив його на коня, давав йому в руки лук і стріли», – наказуючи синові при цьому: «віднині здобувай собі харч і цим знаряддям як знаєш» [9].

Однією із важливих бойових традицій українського козацтва існувала – традиція військового побуту та взаємин.

Важливою стороною бойових традицій козаків в традиціях військового побуту та взаємин – є культивування у козацькому середовищі високоморальних норм поведінки і взаємин, поняття честі. Так, у договорі з польським урядом записано “тримати непорушне... під своїм добрим цнотливим рицарським словом”. Таких слів і обіцянки для козаків було достатньо, щоб вона визнавалася правочинною. Вимога дати лицарське слово не ходити в походи на Туреччину звучала під час переговорів 1619 р., а для Х. Радзівіла слова козацького полковника Путивльця було досить у 1628 р. для того, щоб видати йому значну суму грошей для підготовки козаків до походу на Прибалтику [10].

Народ ставився з повагою до запорожців, які виростили в його очах до символу мужності, честі, людської і національної гідності [7, с. 10].

Головним важелем бойових традицій козаків в традиціях військового побуту та взаємин – є поважне ставлення козаків до української історії, традицій, свого війська, релігії та прагнення зберігати та розвивати кращі традиції та звичаї.

Провідну роль у розвитку традицій військового побуту та взаємин відіграла сім'я. Виховання в родині здійснювалось на вчинках батьків, які сприймалися дітьми як

святі. Від батька отримували вони у спадщину вольові якості, витривалість, незламність духу, мужній лицарський характер. Заснування князем Дмитром Вишневецьким у 1553–1554 рр. на дніпровському острові Мала Хортиця першої Січі стало рушійним позитивним чинником для розвитку Козацької держави. З утворенням Запорозької Січі, розпочався процес організованого системного виховання молоді.

Фізичне виховання дітей і молоді того часу спиралось на багатолітній традиції, що передавалося з покоління в покоління. Серед них – відповідальність за виховання своїх дітей. Батько розвивав у сина силу, спритність, витривалість, загартовував його тіло, виховував мужній характер і моральні якості [7, с. 11].

Виховання і навчання проходило в різних типах шкіл: січових, монастирських та церковно-парафіяльних. В них вивчали письмо, закон божий, молитви, грамоту. У церковно-парафіяльних школах молодь рідною мовою навчали грамоті, закону божому, молитві, виховували на основі народних звичаїв, багато уваги надавали естетичному, музичному вихованню.

Особливістю бойових традицій козаків в традиціях військового побуту та взаємин було – вміння стійко переносити труднощі повсякденного життя, підтримання суворої дисципліни.

У січових та козацьких школах існувала ціла система емоційно-вольової підготовки та вишколу молодих людей, що готувались до козацької служби. Її метою було формування, перш за все, емоційної рівноваженості, витримки, мужності, відваги, дотримання суворої дисципліни.

Дисципліна у козаків ґрунтувалась на побутових звичаях. Козак боявся найбільше осуду своїх товаришів за вчинене порушення дисципліни, і велике значення при цьому відіграло побратимство, яке існувало між козаками. За найтяжчі злочини козаки накладали головами або назавжди залишали Січ, не маючи права повернутися. Найбільш тяжким злочином вважалась втеча з поля бою.

Утримання належної дисципліни на Січі забезпечувалося високою вимогливістю командного складу і військової адміністрації та системою покарань, які визначали січовий та паланочні суди.

Однією із сторін бойових традицій козаків в традиціях військового побуту та взаємин існувало – козацьке побратимство. На Запоріжжі в умовах постійних воєн склалися чудові традиції січового побратимства, почуття дружби і взаємодопомоги. За словами Д. Яворницького, світлий бік характеру запорозьких козаків становили їх добродушність, безкорисливість, щедрість, схильність до щирої дружби. За козацьким

правилом, гріхом вважали обдурити навіть чорта, якщо він потрапив січовикам у товариші [7, с. 9].

Традиція «побратимства» у козаків існувала також, щоб полегшити труднощі своєї самотньої долі. Січовий козак потребував вірного друга й нерозлучного товариша, який міг би вчасно прийти на допомогу чи відвести від нього несподівану небезпеку. Щоб дружба мала силу закону, побратими йшли до церкви й давали «заповітне слово»[11, с. 182].

Отже, як бачимо, бойові традиції українського козацтва передавалися з покоління в покоління українського народу і торкалися усіх верств його населення: будь то козацька молодь, козак-воїн. Бойові традиції виплекані та зароджені на основі традицій військового навчання та виховання, військового побуту, культури, історичній та героїчній спадщині свого народу, рідної української землі

Бойові традиції козацької доби, що ґрунтувались на давньоруських традиціях, стали важливим чинником формування боєздатного війська, бойові заслуги якого були знані далеко за межами України. Бойові традиції українського козацтва виплекані та зароджені на основі традицій військового навчання та виховання, військового побуту, культури, історичній та героїчній спадщині свого народу, рідної української землі.

Джерела та література

1. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ століття. / Володимир Йосипович Борисенко. – К.: Либідь, 1998. – 661 с.
2. Завадський В.І., Цюсю А.В., Бичук О.І., Пономаренко Л.І. Козацькі забави. – Луцьк: «Надстир'я», 1994. – 107 с.
3. Крип'якевич І, Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія Українського війська(від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упорядник Б.З . Якимович. – 4-те вид., змін. і доп. – Львів.: Світ, 1992. – 712 с.
4. Козацтво. Щоквартальний історико-краєзнавчий і громадсько-політичний журнал. № 1. – Дніпропетровськ: Дніпротелепрескорпорація Дніпропетровський державний університет, 1993. – 135 с.
5. Мицик Ю.А., Плохій С.М., Стороженко І.С.. Як козаки воювали. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 302 с.
6. Козацькі бойові традиції – військова слава України. Козацькі бойові традиції – військова слава України 2. – [Електронний ресурс]. – Режим ресурсу: <http://vuv.16mb.com/index.php>.
7. Гуржій О., Корнієнко В. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 83 с.
8. Козацька енциклопедія для юнацтва. Кн. ст. про іст. Буття українського козацтва / Олена Апанович; упорядкув., текстол. підготов. О. Яремійчук; наук. ред., авт. післямови Ю.Мицик. – К.: Веселка, 2009. – 719 с.
9. Сергійчук В.І. Армія Богдана Хмельницького. – К.: Аграрна наука, 1996. – 254 с.

10. Радченко О.Б., Репан О.А. Українське козацтво як лицарська спільнота: проблема визнання. [Електронний ресурс] – Режим ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/.../F36_doc.pdf.

11. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у 3-х томах. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 592 с.

Аннотация

В статье рассматриваются боевые традиции украинского казачества и их влияние на формирование боеспособного войска.

Ключевые слова: боевые традиции, украинское казачество, народ, боевые действия, обучение, воспитание, быт, тактика, стратегия, активность, настойчивость, решительность, военная дисциплина.

Annotation

In the article the military traditions of the Ukrainian Cossacks and their impact on combat effectiveness.

Keywords: military traditions, Ukrainian Cossacks, the people, fighting, training, education, family life, tactics, strategy, activity, perseverance, determination, military discipline.

Тетяна Стоян

Катерина Цишнатій

(Київ)

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі підготовки кадрів для туристичної сфери в Україні з моменту отримання незалежності і до сьогодні; визначено основні тенденції та перспективи розвитку туристичної освіти.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристична освіта спеціалісти туристичної сфери, підготовка кадрів.

Всесвітня туристична організація разом з ЮНЕСКО проголосили XXI століття – віком туризму. Тому на сьогодні актуальним є підготовка фахівців для сфери туризму. Адже використання потенціалу туристичної сфери практично неможливо без належного наукового і кадрового забезпечення.

Зі стрімким розвитком туризму, ринок праці ставить все більші вимоги до фахівців. Сучасність вимагає працівників, що не просто мають освіту, а працівників компетентних,